



DOI: [10.71167/uaceg.2026.590121](https://doi.org/10.71167/uaceg.2026.590121)

Получена: 18.11.2025 г.

Приета: 12.01.2026 г.

ХИБРИДНА РЕСТАВРАЦИЯ: СИМБИОЗА НА АРХИТЕКТУРНА КОНСЕРВАЦИЯ И СЪБИТИЙНИ АКТИВНОСТИ В РЕВИТАЛИЗАЦИЯТА НА ОТКРИТИ ПУБЛИЧНИ ПРОСТРАНСТВА И ОБЩЕСТВЕНИ СГРАДИ

Д. Димитрова¹

Ключови думи: хибридна реставрация, архитектурна консервация, събития, публични пространства, културно наследство, ревитализация

РЕЗЮМЕ

В статията се изследва концепцията за хибридна реставрация като интегриран подход, съчетаващ архитектурната консервация с провеждането на културни и социални събития за пълноценно активно използване на публични пространства и обществени сгради. Представени са теоретичните основи на синтеза между опазването на архитектурното наследство и събитийното „обживяване“ на пространствата. Очертана е методология за прилагане на този подход, включваща анализ на културната стойност, планиране на временни намеси и ангажиране на общността. Разгледани са международни примери и примери от България, които илюстрират как чрез културни събития и временни функции могат да се ревитализират открити публични пространства и обществени сгради, без да се компрометира тяхната автентичност. Анализирани са ползите (социални, културни и икономически) и предизвикателствата при хибридната реставрация. В заключение се формулират изводи за приложимостта на подхода в българската градска среда с оглед на постигане на „живи“ пространства и устойчиво градско развитие.

¹ Десислава Димитрова, арх. докторант, кат. „История и теория на архитектурата“, УАСГ, бул. „Хр. Смирненски“ № 1, 1046 София, e-mail: desislava.arch_far@uacg.bg

1. Въведение

В съвременната теория и практика на опазване на архитектурното наследство все по-ясно се утвърждава разбирането, че културните паметници трябва да бъдат „живи“ и активно използвани, а не само пасивно съхранявани като музейни експонати. Европейските политики за културно наследство от последното десетилетие акцентират върху интегрирането на наследството в ежедневието на обществото и превръщането му в ресурс за развитие. Както отбелязва Петър Миладинов – национален координатор за Европейската година на културното наследство 2018 – *тенденцията е наследството да се възприема като „неразделно обвързано с нашия живот“ и да се използва устойчиво, служейки като медиатор в общуването между хората* [1]. Това схващане се корени в концепцията за **интегрирана консервация**, формулирана още през 1975 г. с Амстердамската декларация на Съвета на Европа. Според този принцип опазването на архитектурните паметници следва да се съчетава с подходящо ново функциониране – само така може да се гарантира дългосрочното им съхранение и обществена стойност. В документа ясно е посочено, че *„интегрираната консервация се постига чрез прилагане на щадящи техники за реставрация и правилен избор на подходящи функции“* [2]. Именно тук се корени идеята за търсене на баланс между физическото съхранение и автентичността и адаптацията на средата към съвременния живот.

В условията на урбанистичен натиск и променяща се социална динамика историческите пространства често се оказват пасивни сцени – съхранени, но изолирани от ежедневието на града. Традиционната реставрация, фокусирана върху материалното състояние, рядко успява да възстанови техния обществен живот. Както отбелязва доц. д-р арх. Велина Панджарова: *„Интерактивните подходи в представянето на наследството могат да превърнат обекта в активно образователно и културно преживяване, което поддържа жива връзката между минало и настояще“* [3]. Тъкмо тук възниква идеята за хибридна реставрация – модел, който обединява архитектурната консервация с културно програмиране и събитийни интервенции, за да се създадат пространства, едновременно съхранени и живи.

Хибридната реставрация представлява съвременна интерпретация на този интегративен подход. Тя предполага синтез между традиционните реставрационно-консервационни дейности и динамичните намеси под формата на събития (културни, социални, образователни), които временно или периодично „оживяват“ историческите пространства. Целта е да се постигне ревитализация – буквално вдъхване на нов живот – на открити публични пространства (площади, паркове, археологически комплекси) и обществени сгради с културно-историческа стойност, без да се нарушава тяхната цялост и ценност. Настоящата статия си поставя за задача да изследва теоретичните основи на този хибриден подход, да очертае методологичните насоки за прилагането му и да представи примери от международната практика, както и да обсъди приложимостта му в български контекст.

2. Теоретичен контекст на хибридната реставрация

2.1. Архитектурна консервация и адаптивна употреба

В основата на концепцията за хибридна реставрация стои еволюцията на разбиранята за самата реставрация и опазване. Класическите доктрини (като Венецианската харта, 1964) издигат принципите на минимална намеса и автентичност,

често поставяйки акцент върху физическата характеристика на паметника и неговата историческа и художествена стойност. Постепенно през втората половина на XX век възниква идеята за *“adaptive reuse”* (адаптивно повторно използване) като средство за опазване – т.е. намиране на нови функции за старите сгради, които да осигурят тяхната жизнеспособност. Амстердамската декларация въвежда понятието *„интегрирана консервация“*, подчертавайки, че успешната реставрация върви ръка за ръка със социално-икономическото оживяване на историческите градски структура [1]. Така се приема за нормално в историческа среда да се внедряват съвременни функции и активности, стига те да уважават контекста и мащаба на мястото.

Теоретичната основа на изследването стъпва върху разбирането на Анри Льофевр за пространството като социален продукт [4] и теорията за социалния капитал на Робърт Пътнам [5], комбинирани с концепциите за културен урбанизъм на Ричардс и Палмър [4]. В този контекст събитията и артистичните практики се разглеждат като катализатори за реактивиране на забравени пространства, укрепване на колективната памет и насърчаване на гражданската ангажираност. Традиционните подходи за опазване на наследството често се фокусират само върху материалната консервация, без да съживят мястото като **социално пространство**. А според Анри Льофевр пространството не е пасивен декор, а *„(социалното) пространство е (социален) продукт“* [4] – то се формира и променя заедно с обществото и има своя история. В контекста на градското развитие се появяват и концепциите за **културен урбанизъм** и *„eventful city“* (град на събитията) на изследователи като **Грег Ричардс и Робърт Палмър** [5, 6]. Те отбелязват, че съвременните градове все по-често използват културни прояви като инструмент за обновяване и идентичност. Събитията се превръщат в „бърза помощ“ срещу градски проблеми – привличат медийно внимание, туристи и инвестиции, развиват чувството за общност и увеличават участието в културата. В своя труд *„Eventful Cities“* Ричардс и Палмър дори стигат до извода, че ако се планират стратегически в дългосрочен план, **събитията могат да бъдат катализатор за преосмисляне на града и неговия културен и социален живот**, превръщайки го в по-добро място за живеене [4 – 6].

Аналитичен модел от публикацията разглежда културно-водената градска регенерация като алтернатива на доминиращите пазарно и технологично ориентирани модели за развитие на градовете. Авторът стъпва върху теорията на Анри Льофевр за социалното пространство (възприемано, проектирано и преживявано) и понятието *„право на града“*, за да анализира как културните практики и участието на гражданите могат да доведат до създаване на *„диференциални пространства“*, които противостоят на хомогенизацията и социалното изключване. В текста се очертава напрежението между top-down модели като Smart City и bottom-up, отворени и адаптивни форми на градско планиране, формулирано като *„дилема на участието“* [4].

Статията систематизира основните подходи към градската регенерация и аргументира, че културата не е допълващ елемент, а ключов двигател на социална кохезия, идентичност и качество на живот. Специално внимание се отделя на практики като adaptive reuse, self-made и temporary urbanism, които активират изоставени или подценени пространства чрез културни и артистични намеси, често инициирани от местни общности. В заключение авторът предлага аналитична и методологична рамка за оценка на културно-водени регенерационни проекти, фокусирана върху нивото на участие, социалното въздействие и устойчивостта на резултатите, като подчертава нуждата от по-прецизни инструменти за измерване на нематериалните ефекти върху общностите и градската среда.

2.2. Събитийните интервенции като инструмент

Едновременно с това, през последните две десетилетия в сферата на градското планиране и дизайн на публични пространства набира популярност т.нар. „тактическа

урбанистика“ и временните намеси. Все повече професионалисти признават значимостта на краткосрочните или „pop-up“ активности в града – временни събития, инсталации, фестивали, които изпълват с ново съдържание иначе статични пространства. Тези временни активности се разглеждат като легитимни и важни сами по себе си и като мощен инструмент за постепенна промяна и съживяване на градската среда. При недостиг на ресурси за цялостно обновяване на дадена историческа среда **събитийните намеси** могат „на малки стъпки“ да привлекат внимание към нея, да генерират интерес и дори финансиране, като същевременно се ръководят от дългосрочна визия за развитие. Именно тук **хибридната реставрация намира своя теоретичен фундамент – тя стъпва на разбирането, че опазването не е само материален акт, но и социален процес.**

2.3. Синергия между консервация и събитие

При хибридната реставрация историческият обект се разглежда едновременно като **паметник** и като **сцена**. От една страна, той подлежи на консервационно реставриране – укрепване на конструкцията, възстановяване на автентичния вид, консервация на материалите, като за разлика от други сгради и пространства при недвижимото културно наследство обследването се изготвя едновременно от архитект и конструктор, заради важността на детайлите [7]. От друга страна, обектът се планира и като активно пространство, което трябва да приеме публика, участници и различни активности. Този процес изисква междудисциплинарен подход: сътрудничество между архитекти-консерватори, отговарящи за физическата автентичност, и куратори/сценографи/събитийни мениджъри, отговарящи за програмата на събитията. Синергията се изразява в това, да се използва културната и историческата аура на мястото като **фон и контекст** за съвременни прояви – например музикални концерти, театрални представления, светлинни шоуа, експозиции на открито, обществени форуми. Тези прояви от своя страна привнасят нови слоеве значение към мястото и го свързват с днешната публика, превръщайки го в жив културен център.

Важно е да се подчертае, че този подход е в унисон и с актуалните международни принципи. **Рамковата конвенция от Фаро (2005)** на Съвета на Европа за стойността на културното наследство за обществото призовава за активно участие на гражданите и общностите в управлението и „оживяването“ на наследството, така че то да допринесе за качеството на живот и социалната сплотеност [8]. Хибридната реставрация на практика реализира тези принципи, като превръща недвижимото културно наследство в пространства за срещи, творчество и диалог в настоящето, без да заличава връзката му с миналото.

3. Методология на прилагане на хибридната реставрация

3.1. Анализ на обекта и средата

Първият етап в една хибридна реставрация е задълбоченият анализ на конкретния обект – неговата история, културни ценности, физическо състояние и контекст. Необходимо е да се идентифицира кои характеристики трябва стриктно да се съхранят (напр. автентични елементи, архитектурен образ), и кои зони или аспекти допускат адаптация или допълване. Извършва се оценка на носимоспособността – както буквално (конструкция, капацитет за посетители), така и концептуално (какъв тип събития са уместни спрямо духа на мястото).

3.2. Планиране на събитийни функции

На базата на анализа се разработва **концепция за събитийно програмиране**, съобразена със специфичния обект. Тази концепция включва видове мероприятия, тяхната честота (сезонни фестивали, регулярни представления или единични събития), мащаб (броя посетители) и технически изисквания. Ключов принцип е **гъвкавостта** – събитийната намеса трябва да бъде временна или лесно обратима, за да не нанесе трайна вреда на паметника. Често се прилагат леки, разглобяеми конструкции – сцени, трибуни, осветление и озвучаване – които се монтират и демонтират при необходимост, без да променят постоянно историческата субстанция. Методологията предвижда тясно сътрудничество с инженери и сценографи, за да се обезпечат както сигурността (конструктивна стабилност, пожарна безопасност, евакуация), така и качеството на зрителското изживяване (видимост, акустика).

3.3. Участие на заинтересованите страни

Важен елемент от хибридният подход е ангажирането на местната общност и заинтересованите страни още на етап планиране. Тук се включват както институциите (местна власт, културни организации, институти по паметници на културата), така и гражданските общности – местни жители, творчески сдружения, бизнеси. Те участват чрез обсъждания, работилници, или допитвайки се до общността – обратна връзка за това какви функции биха били приветствани. Този процес гарантира локална подкрепа и съответствие на инициативата с нуждите на общността – подход, демонстриран като успешен в редица европейски проекти. Например моделът на управление на крепостите в Шибеник (Хърватия) включва създаването на обществен съвет и Friends Club на местните жители, чрез които се генерират идеи за събития и се насърчава чувството на принадлежност. Такова съучастие не само обогатява програмата със смислено съдържание, но и изгражда местна публика и доброволчески екипи, които да подпомагат реализацията.

3.4. Реализация и управление

След планирането следва етапът на реализация – същинското осъществяване на реставрационните работи паралелно с подготовката за събитийната дейност. Често се налага поетапност: първо аварийно укрепване и консервация, след това пилотно събитие, после допълнителни ремонтни и подобрителни работи. Гъвкавото управление е от съществено значение – необходими са ясни протоколи как историческият обект ще се експлоатира по време на събития (достъп на публика, опазване на експонати, контрол на натоварването). Разработват се планове за мониторинг – следи се влиянието на събитията върху паметника (например измерване на вибрации при концерти, износване на настилки, замърсяване) и се въвеждат мерки за смекчаване на евентуални щети. В идеалния случай приходите от провежданите мероприятия (билети, туризъм) се реинвестират в поддръжката на обекта, създавайки устойчив цикъл на самоосигуряване.

3.5. Интерпретация и образователен аспект

Част от методологията на хибридната реставрация е и внимателното интерпретиране на наследството пред публиката. Събитията се използват като платформа, от която да се разкаже историята на мястото – чрез изложбени панели, беседи, турове с екскурзовод преди концерта или фестивала. Това повишава общата културна осъзнатост и подкрепа

към опазването. В този смисъл хибридната реставрация има и образователна мисия, превръщайки пасивния зрител в активен участник, който разбира значението на мястото.

В обобщение, методологичният подход при хибридната реставрация е цикличен и адаптивен. Той изисква **баланс** между опазване и развитие, между старо и ново. В центъра стои идеята за качествена намеса, която обогатява наследството.

4. Международни примери

За да илюстрира принципите на хибридната реставрация, тази част представя няколко показателни примера от международната практика. Те демонстрират разнообразни подходи към съчетаването на консервация и събитийни функции в различен контекст.

4.1. Фестивал „Будапеща 100“ – Будапеща, Унгария

Един емблематичен пример за събитийна интервенция, насочена към градското наследство, е ежегодният фестивал „**Budapest100**“ в унгарската столица. Това е общностен фестивал, инициран през 2011 г. от неправителствени организации (Център за съвременна архитектура КЕК и Архив „Отворено общество“), чиято цел е да отбелязва 100-годишнината на сгради из цяла Будапеща. В продължение на два дни всяка пролет, доброволци и жители организират отворени врати, турове и културни събития в десетки стари кооперации, обществени здания и паметници, които навършват век. Фестивалът ангажира пряко местните общности – живущите се включват с разкази, изложби и представления в собствените си исторически сгради. Този модел на „празнуване“ на архитектурното наследство **привлича хиляди посетители** и успява да разкрие стойността на сградите, превръщайки ги за кратко в сцена на културен живот. В резултат на това след някои издания на фестивала се наблюдават и трайни ефекти – засилена обществена грижа за сградите, самостоятелни инициативи на съседите за ремонт на общи части, дори поява на нови пространства за култура. „Будапеща 100“ показва как *събитие с минимална физическа намеса* (предимно отваряне на иначе затворени врати и добавяне на временна програма) може да генерира максимален социален ефект – повишено участие и чувство за гордост от наследството. Международният успех на фестивала (награди за участие на гражданите, включване в мрежата **URBACT Come-in!**) го утвърждава като добра практика, която се адаптира и в други градове. В контекста на хибридната реставрация този пример набляга на *нематериалния аспект* – тук самата среда остава почти непроменена физически, но се „реставрира“ връзката между хората и мястото чрез споделен опит и знания.

Събитието се отличава и с прилагането на **иновативни инженерни решения**, които позволяват временните намеси да бъдат безопасни, обратими и екологични. Както отбелязва **доц. д-р инж. Емад Абдулахад**, *„съвременната реставрация изисква технологична интелигентност – всяка намеса трябва да бъде технически прецизна, но и естетически невидима“* [9].

В този дух фестивалът се превръща в демонстрация на междудисциплинарен подход, където инженерното мислене и художественото вдъхновение се преплитат в единен културен процес.

4.2. „Крепост на културата“ – Шибеник, Хърватия

Средновековните крепости на адриатическия град Шибеник днес са пример за успешно съчетание на реставрация и нов живот като културни центрове. Проектът

„Крепост на културата Шибеник“ включва реставрацията на три исторически крепости (Св. Михаил, Бароне и Св. Иван), като две от тях са адаптирани с модерна инфраструктура за събития. Най-впечатляващ е случаят с **крепостта Св. Михаил (XIII – XVII в.)**, доминираща над стария град – след консервация на зидовете и укрепленията, в горната ѝ част е изградена амфитеатрална открита сцена с около 1000 места. Тази нова намеса е дискретно вписана, чрез използване на съвременни материали (стомана, дърво) в диалог с каменните стени. Крепостта отваря врати като летен театър и музикална сцена през 2014 г. и оттогава е домакин на десетки концерти, оперни спектакли и дори кино прожекции на открито всяко лято. Съчетанието на автентичната атмосфера (гледка към морето, исторически зидове) с модерни удобства прави мястото уникално културно преживяване, привличащо и местна публика, и туристи. В допълнение, другите две крепости в Шибеник са превърнати съответно в интерактивен музей (Св. Иван, с образователен център) и мултимедиен център с кафене (Бароне). Общият резултат е впечатляващ: историческите паметници са спасени от разруха **и едновременно с това** градът е получил нови културни ядра, които работят целогодишно. Практиката е отличена с европейски награди за наследство и се посочва като пример за устойчиво управление на наследството – създаденото общинско предприятие „Крепост на културата“ администрира обектите като интегрира опазване, събитийна програма, маркетинг и участие на общността в единна стратегия. Този пример илюстрира и финансовата жизнеспособност на подхода: приходите от билети за концерти и посещения се инвестират обратно в консервация и нови проекти, а Шибеник се позиционира като фестивален и туристически център в региона. Случаят „Св. Михаил“ демонстрира буквално **синтеза между старината и съвременността** – древните стени служат като акустична черупка и декор за най-модерни изпълнения, доказвайки, че паметниците могат да имат активно настояще, без да загубят духа си.

5. Примери от България

България разполага с богато културно наследство – както автентични исторически градски ядра, така и отделни паметници (крепости, обществени сгради, индустриални обекти). Много от тях обаче страдат от недостатъчна функционална интеграция в съвременния живот: пустеещи площади в старите градове, паметници-музеи с ниска посещаемост, ценни сгради без актуално предназначение. В този контекст подходът на хибридната реставрация предлага решение за ревитализация без цялостна реконструкция, чрез внасяне на събитийна „интервенция“ за нов живот.

5.1. Античен театър, Пловдив

У нас вече съществуват подобни практики. Един ярък пример е **Античният театър в Пловдив** – антично римско съоръжение от II век, реставрирано през 1970-те години, което днес се използва активно като сцена за концерти, оперни спектакли и фестивали. Благодарение на своята отлична акустика и запазена архитектура, театърът е предпочитано място за разнообразни културни прояви с капацитет от над 4000 зрители. Провеждат се ежегодни форуми като Opera Open, Рок фестивалът „Sounds of The Ages“, театрални представления и др. Този успешен пример на практика представлява хибридна реставрация *avant la lettre* – архитектурният паметник е внимателно консервиран, като същевременно е снабден с минимално необходимата инфраструктура (седалки, сцена,

осветление), за да функционира като съвременен **амфитеатър под открито небе**. Пловдивският дъвен театър се е превърнал в емблема на града, именно защото съчетава историчност и оживеност; той вече не е просто археологически обект, а *жива културна сцена*, привличаща хиляди зрители и допринасяща за икономиката на града. Това е доказателство, че подходът може да бъде успешен и на местна почва, когато се изпълни с уважение към наследството и професионално планиране.

5.2. КвАРТал, София

Друг насърчителен пример за събитийно „съживяване“ на историческа среда в България е инициативата „КвАРТал“ в София. В стария търговско-занаятчийски район около Женския пазар – зона с ценна архитектура от края на XIX и нач. на XX век, но дълги години социално занемарена – от 2016 г. насам се организира ежегоден фестивал „КвАРТал“ и серия от културни събития. По време на фестивала улиците оживяват с изложби, работилници, музика и гастрономия, като множество стари сгради се отварят за публика (галерии, ателиета, заведения). Тези временни интервенции стимулират трайни промени: привличат се творчески индустрии в района, появяват се нови постоянни заведения и пространства за изкуство, а общината стартира програми за обновяване на инфраструктурата. Макар и несвързани с конкретен паметник, тези действия показват силата на събитийния катализатор за трансформиране на цял исторически квартал. Подобен ефект имаше и инициативата „Пловдив – Европейска столица на културата 2019“, в рамките на която множество исторически локации (например тютюневите складове в Пловдив) бяха използвани за арт инсталации, спектакли и изложби – често преди да бъдат реставрирани изцяло. Това „временно обживяване“ привлече внимание към тези обекти и спомогна за генериране на идеи и средства за бъдещата им окончателна адаптация.

5.3. Възраждащата се зала на Княжево – архитектура, обединяваща изкуствата



Фиг. 1. Състояние на залата преди началото на проекта

Пример за хибридна реставрация в съвременен български контекст е проектът „Възраждащата се зала на Княжево – архитектура, обединяваща изкуствата“ – ревитализиране и реконструиране на комплекса на НЧ „Братя Миладинови – 1917“ в кв. Княжево, София – обществени сгради, включващи и голяма музикална и театрална зала за 320 зрители, полуразрушена и превърната в склад за дървен материал в продължение на десетилетие (фиг. 1). Споменът за тази зала е останал незаличим и това мотивира ръководството на читалището и няколко дейци и дарители да започнат процес на възстановяване с презентирание на идеен проект (фиг. 2, фиг. 3), който да бъде представен в мащаб 1:1 в самата зала чрез 3D мапинг на стените в рамките на благотворителен музикален спектакъл, реализиран с финансовата подкрепа на Столична община и под патронажа на Министерството на културата (фиг. 4 – фиг. 6).



Фиг. 2. Проектно решение, изглед към сцената



Фиг. 3. Проектно решение, изглед към залата



Фиг. 4. Залата по време на събитието – поглед към сцената



Фиг. 5. Залата по време на събитието – поглед към публиката



Фиг. 6. Залата по време на събитието – представяне на проекта в мащаб 1:1 чрез 3D мапинг върху стените на залата

Пространството се преосмисля с нова визия в **многофункционална зала за култура**, в която да се провеждат концерти, изложби, театрални представления и обществени форуми. Така архитектурата става посредник между различни форми на изкуството, а самата реставрация надхвърля материалното, превръщайки се в социален акт чрез поредица от събития в пространството преди неговата реална реконструкция.

Проектът демонстрира по уникален начин синтеза между старото и новото – оригиналните конструктивни елементи и декоративни орнаменти са запазени, докато новите са подбрани да бъдат иновативни и интерактивни. Пространството вече не е само архитектурен обект, а **жива среда за събития**, в която се преплитат историческа памет и съвременно творчество и наука. Защото съвременният урбанизъм трябва да поддържа диалог между пространството и човека през миналото, настоящето и бъдещето. Тази философия се материализира и в залата на Княжево – тя не само съхранява културна стойност, но и възпитава чрез преживяване.

Хибридният характер на проекта се проявява и в начина на управление: част от приходите от културните прояви се инвестират обратно в поддръжката на сградата, осигурявайки **устойчив модел** на културна и социална рентабилност. Реконструкцията тук се превръща в процес на постоянно взаимодействие между архитектура, изкуство и общество – пример за прилагането на концепцията за „хибридна реставрация“.

5.4. Международен форум „Брацигово – Каменният поток на времето“

Друга значима инициатива, олицетворяваща синтеза между събитийна интервенция, предхождаща архитектурна намеса, е **Международният форум „Брацигово – Каменният поток на времето“**, провеждан под патронажа на Министерството на културата, организиран от Камарата на архитектите в България, Камарата на строителите в България, Конфиндустрия България и Община Брацигово. Форумът, посветен на **брациговската архитектурна школа и нейното съвременно възраждане**, съчетава научни конференции, изложби, уъркшопи и артистични намеси в реална историческа среда. (фиг. 7 и фиг. 8). От 2021 г. форумът има вече четири ежегодни издания с продължителност между три и пет дни в годината. Централният акцент е поставен върху взаимодействието между архитектурното наследство и изкуствата като средство за **хибридна ревитализация** на малкия град. А основната цел е създаването на Международен център за архитектурно строителна реставрация в сградата на бившия строителен техникум в града, който е закрит.

В рамките на събитието, в редица възрожденски къщи и обществени сгради, се организират временни експозиции и сценични изпълнения, които променят възприятието за пространството, без да нарушават неговата автентичност. Както подчертава **доц. д-р арх. Велина Панджарова**, *„паметта на мястото не се възстановява единствено чрез реставрационния акт, а чрез живия контакт между пространството и съвременните му интерпретации“* [3]. Този принцип стои в основата на форума – всеки участник, независимо дали е архитект, инженер, художник или посетител, става съавтор в процеса на оживяване на културното наследство.

Философският пласт на инициативата се формулира и чрез факта, че автентичността не е застинала форма, а динамична ценност – тя се проявява в начина, по който обществото общува с наследството. В този смисъл „Каменният поток на времето“ не е само културно събитие, а **жива реставрация на обществената памет** – процес, при който историческата архитектура става сцена за ново културно съдържание и преживяване.

От началото на форума през 2021 г. до днес град Брацигово започва да се развива като активен културен център, реализират се редица проекти за реставрация на музейни сгради, Мемориален парк „Априлци“, Пантеона, както и градският площад. Увеличава се значително и туристическият поток. Продължават и институционалните преговори за създаване на Международен център за архитектурно-строителна реставрация.



Фиг. 7. Институционална кръгла маса – 2022 г.



Фиг. 8. Детска архитектурна работилница – 2021 г.

5.5. Съпоставка на “hybrid restoration” със сходни подходи като “creative heritage reuse” и “event-led regeneration” – научен принос

Концепцията за хибридна реставрация надгражда съществуващите подходи creative heritage reuse и event-led regeneration, като формулира специфичен модел за опазване на архитектурно културно наследство, при който консервационните интервенции и събитийните активности се планират и управляват като единен процес. Научната новост е в ясно дефинираната теоретична рамка, двойния статут на обекта като „паметник-сцена“, методологичната схема (анализ – програмиране – участие – управление – интерпретация) и адаптирането на този хибриден модел към българския контекст чрез систематизиране на конкретни примери.

Таблица 1

Съпоставка: Hybrid Restoration / Creative Heritage Reuse / Event-Led Regeneration			
Показател	Hybrid Restoration	Creative Heritage Reuse	Event-Led Regeneration
Обхват	Конкретни обекти и публични пространства на културното наследство	Сгради и ансамбли с потенциал за нови творчески функции	Квартали / градове / зони в градска среда
Основна цел	Опазване + социална активизация чрез събития	Творческо „препрочитане“ и функционална адаптация	Икономическо и имиджово обновяване чрез събития
Роля на наследството	„Паметник-сцена“ (активен носител на културен живот)	Ресурс за нова творческа употреба	Фон / атракция в градски сценарий
Отношение към автентичността	Висок приоритет – минимална и обратима намеса	По-гъвкав подход, допуска трансформации	Не е водещ критерий
Тип намеси	Временни + поетапни, интегрирани в реставрационен процес	Предимно постоянна адаптация на функцията	Големи еднократни или циклични събития
Методология	Структурирана схема: анализ → програмиране на събития → участие → управление → интерпретация	Проектно-ориентирана, без единен канон	Стратегическо и културно-политическо планиране
Социална функция	Устойчиво „обживяване“ и изгр. на общностна привързаност	Подкрепа на креативни екосистеми и културни практики	Туризъм, брандинг, временна мобилизация на публика
Времеви хоризонт	Поетапни, циклични, дългосрочен	Средно- до дългосрочен	Често кратко- до средносрочен
Критерий за успех	Запазена автентичност + активен културен живот	Успешна нова функция и творческа стойност	Градски имидж, посещаемост, икономически ефект
Научна / концептуална добавена стойност	Синтезира опазване и събитийност в единен процес на реставрация	Разширява границите на адаптивната употреба	Позиционира събитията като двигател на градска трансформация

5.6. Пречки, предизвикателства и риск

Тези примери допълват общата картина на хибридната реставрация като **устойчива стратегия за съживяване на културното наследство в България**. В тях се демонстрира възможността чрез събития и културни намеси да се осъществи ефективна ревитализация, основана на уважение към автентичността и отвореност към бъдещето. Те потвърждават, че архитектурната консервация, когато е съчетана с активна културна програма и обществено участие, може да превърне всеки реставриран обект в жив организъм – носител на памет, творчество и общност.

Таблица 2

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ХИБРИДНА РЕСТАВРАЦИЯ СПРЯМО			
РИСК → СИМПТОМИ → ПОСЛЕДИЦИ → ПРЕВЕНЦИЯ			
Риск	Симптоми	Последици	Подход за превенция
Доминиране на „събитийността“ над опазването	масивни сцени, постоянни инсталации, декоративни екрани	загуба на четимост на историческите слоеве	ясни зони за събития; обратимост на намесите; периодичен одит на автентичността
Фестивализация	програма, ориентирана към туризъм; нисък локален характер	временна видимост, ерозия на идентичността	приоритет на локални формати; кураторска политика, свързана с мястото
Социално „неприпознаване“	Публика с предимно Външни гости, слаб диалог с жители	прекъсване на активността след финансиране	участие на общността още в етап „програмиране“; съвместно управление
Подмяна на функцията	обектът се превръща в event-venue	размиване на съхраняващата цел	изискване всяко събитие да допринася към опазването (финансово/образователно)
Претоварване / липса на носимоспособност	прекомерни потоци, акустични и вибрационни натоварвания	физическо увреждане, ускорено износване	капацитетни лимити; график с „периоди на покой“
Несъгласувано управление	временни екипи, конфликт на интереси	несъвместими намеси, загуба на приемственост	протоколи за намеса; дългосрочен оператор; междинституционален борд
Еднопластов културен профил	повтаряеми формати, липса на образователен слой	стесняване на аудиторията	балансиран микс: култура + образование + общностни формати
Липса на поетапност	„скок“ към масови събития без тестови фази	ниска адаптивност на проекта	пилотни събития; поетапно разширяване на програмата

Разбира се, прилагането на хибридната реставрация в България среща и предизвикателства. Налице са административни и законови усложнения – режимите за опазване на паметниците понякога затрудняват провеждането на нестандартни събития (необходимо е съгласуване с НИНКН, охранителни мерки и т.н.). Финансовият въпрос също е ключов: нужни са инвестиции, както за самите събития, така и в следствие за реализация на проектите. Партньорството между публичен и частен сектор е все още слабо развито в тази сфера, а именно то стои зад успеха на много от международните примери. Необходимо е и изграждане на капацитет – екипи, които да умеят да *менажира* едновременно културно наследство и културни прояви.

Въпреки това, тенденциите са обнадеждаващи. Все повече млади професионалисти у нас – архитекти, урбанисти, куратори – осъзнават потенциала на подхода „реставрация чрез активизация“. Наблюдават се малки пилотни проекти: например временни изложби

в стари фабрики (преди реконструкцията им), концерти в дворцов комплекс (двора на Двореца в Баня Лука – макар и извън България, дава пример, близък до нашия контекст), прожекции на филми върху фасади на сгради-паметници (в София – фестивалът „Кино под звездите“ включваше прожекции на фона на сгради с история). Тези проекти, макар и скромни, подготвят терена за по-мощни реализации.

Особено актуална е възможността за ревитализация на **малки градски исторически пространства** – напр. забравени градски градинки с паметници, вътрешни дворове на обществени сгради, читалища. Чрез организиране на местни празници, базари, театрални перформанси, тези пространства могат да се оживят и да върнат хората в тях. Това на свой ред оправдава и инвестиции в тяхната физическа реставрация. Важно е обаче всеки проект да се разработва с индивидуален подход, отчиташ спецификата на мястото и общността. Хибридният реставрация не е „универсална рецепта“, а по-скоро рамка, в която креативността и участието са решаващи за успеха.

6. Научен принос

6.1. Съпоставка със съществуващи „hybrid“ – термини в изследванията на културното наследство

Те са разглеждани в редица научни публикации като „Culture-led urban regeneration projects: participatory approaches and social inclusion“, където културно-водената градска регенерация е алтернатива на доминиращите пазарно и технологично ориентирани модели за развитие на градовете. Авторът стъпва върху теорията на Анри Льофевр за социалното пространство (възприемано, проектирано и преживявано) и понятието „право на града“, за да анализира как културните практики и участието на гражданите могат да доведат до създаване на „диференциални пространства“, които противостоят на хомогенизацията и социалното изключване. В текста се очертава напрежението между top-down модели като Smart City и bottom-up, отворени и адаптивни форми на градско планиране, формулирано като „дилема на участието“. Статията систематизира основните подходи към градската регенерация и аргументира, че културата не е допълващ елемент, а ключов двигател на социална кохезия, идентичност и качество на живот. Специално внимание се отделя на практики като adaptive reuse, self-made и temporary urbanism, които активират изоставени или подценени пространства чрез културни и артистични намеси, често инициирани от местни общности. В заключение авторът предлага аналитична и методологична рамка за оценка на културни водени регенерационни проекти, фокусирана върху нивото на участие, социалното въздействие и устойчивостта на резултатите, като подчертава нуждата от по-прецизни инструменти за измерване на нематериалните ефекти върху общностите и градската среда [10].

6.1.1. Hybrid restoration

В международната литература терминът се среща **епизодично и неустойчиво**:

- използва се описателно за комбинации от традиционни и съвременни техники;
- обозначава смесени материали, технологии или подходи;
- липсва ясно дефинирана методология или теоретична рамка.

→ В настоящата статия *Hybrid* означава **техническа и нематериална комбинация като подход**.

6.1.2. Hybrid re-assembly

Произхожда от:

- actor-network theory;
- critical heritage studies.

Характеристики:

- наследството се мисли като **динамична мрежа** от актьори (хора, обекти, практики, дискурси);
- силно теоретично, аналитично понятие;
- не предлага проектна или управленска методика.

→ В настоящата статия *Hybrid* означава **комплекс от материални и нематериални връзки**.

6.1.3. Hybrid conservation model

Обикновено означава:

- съчетание на *top-down* и *bottom-up* подходи;
- баланс между институционален контрол и участие на общности;
- управленски ориентиран термин.

→ В настоящата статия *Hybrid* е **управленски модел**.

6.2. Нови приноси на „Хибридна реставрация“ като работен модел

6.2.1. Хибридность на процеса, не на техниката

В статията хибридностьта не е нито технологична, нито чисто управленска, нито само теоретична, а е дефинирана като **процесен синтез** между събитийно програмиране, архитектурна консервация, социална активизация, дългосрочно управление.

6.2.2. Събитията като интегрален елемент на реставрацията

За разлика от hybrid restoration (като техника), hybrid conservation model (като управление), event-led regeneration (като градска стратегия), в статията събитията са част от **самия реставрационен цикъл**, инструмент за опазване, интерпретация и устойчивост, подчинени на принципите на автентичност, обратимост и носимоспособност.

6.2.3. Обектът като „паметник-сцена“

Статията въвежда ясно формулиран **двоен статус на обекта на ревитализация**:

- *паметник* – носител на материална и историческа стойност;
- *сцена* – пространство за културни и социални практики.

Този двоен режим липсва в hybrid re-assembly (там сцената е метафорична), липсва в hybrid conservation model (фокусът е институционален), не е систематизиран в creative heritage reuse.

6.2.4. Оперативна методология, включваща:

- анализ на ценностите и физическата уязвимост;

- програмиране на събитията като обратими намеси;
- участие на общността като съавтор;
- поетапна реализация и управление;
- мониторинг и интерпретация.

Нито един от сходните „hybrid“ термини не предлага такава **приложима, стъпкова схема**, насочена конкретно към обекти на недвижимо културно наследство.

Докато използвани до момента термини като hybrid restoration, hybrid re-assemblage и hybrid conservation model обозначават съответно технически, теоретични или управленски хибриди, настоящото изследване въвежда хибридна реставрация като процесен модел, в който консервацията, събитийните интервенции и социалната активизация се планират и управляват като единен реставрационен цикъл. Научната новост се състои в дефинирането на обекта на културното наследство като ‘паметник-сцена’, в интегрирането на събитията като инструмент за опазване, а не като външна културна практика, и в разработването на приложима методология, адаптирана към българския и югоизточноевропейския контекст.

7. Заключение

Хибридна реставрация представлява съвременен, холистичен подход към опазването на архитектурното наследство, който отговаря на потребността паметниците да бъдат част от живия градски организъм. Чрез съчетаването на консервация със събитийни интервенции се преодолява традиционното противопоставяне между „старо“ и „ново“ – историческите обекти запазват своята автентичност, но и придобиват нови значения и функции в сегашното време. Изследваните теоретични основи показват, че идеята за интеграция на нови функции не е чужда на консервационната теория – още от 1970-те се говори за *интегрирана консервация* и *адаптивно използване*. Новото днес е признанието, че тези функции могат да бъдат и **временни, динамични събития**, а не непременно постоянни промени в архитектурата. Това отваря широки възможности пред управляващите наследството – вместо да търсят един-единствен нов стопанин или употреба на даден паметник, те могат да разработят *гъвкава програма* от разнообразни активности през годината.

Международният опит убедително доказва плюсовете на хибридният подход. От фестивала „Будапеща 100“, през крепостите на Шибеник, до индустриални паркове като Долни Витковице – навсякъде се наблюдава повишаване на обществената ангажираност, генериране на икономическа жизнеспособност и удължаване на „живота“ на наследството в резултат на събитийните намеси. В същото време, всеки от тези проекти демонстрира и важноста на доброто планиране и управление: без баланс и уважение към автентичността едно събитие може да превърне паметника в театрална бутафория или да му нанесе вреда. Затова хибридна реставрация изисква **междудисциплинарен екип** и ясно разбиране на това кои елементи на наследството са неприкосновени и кои могат да понесат адаптация.

За българската реалност хибридна реставрация е особено актуална. Много ценни обекти тук се нуждаят не просто от физическо спасяване, а от нова социална роля. Събитийните интервенции предоставят инструмент за постепенното им оживяване дори преди да има големи бюджети за пълна реставрация. Организирането на *културни събития* на исторически локации повишава тяхната видимост и привлекателност, което

може да доведе и до привличане на ресурси. Освен това, такъв подход е в синхрон със стратегическите цели за развитие на културния туризъм и творческите индустрии – сфери, в които България има потенциал, базиран именно на богатото ни наследство.

В заключение, хибридна реставрация може да се определи като **синтез между минало и бъдеще**: тя пази миналото чрез консервация и реставрация, но въвежда и бъдеще чрез иновации и преосмисляне. Най-важният резултат от това сливане е, че недвижимото културно наследство престава да бъде *пасивен обект*, а се превръща в **центрове на активен живот**, в които настоящите поколения могат пряко да се докоснат до историческото наследство. Така се осигурява не само физическото опазване, но и предаването на духа на мястото към бъдещето. Именно това е дългосрочната ценност на хибридна реставрация като подход в архитектурната консервация и урбанизма, като ефективен път към постигане на устойчиво опазване. Тя показва, че наследството не е тежест, а ресурс – сцена, на която минало и настояще могат да се срещнат, за да обогатят едно общество и да му дадат чувство за идентичност и приемственост. Така публичните исторически пространства могат да продължат да разказват своите истории пред нови и нови поколения, докато едновременно с това пишат и нови истории в ритъма на съвременния градски живот.

Благодарности

Издавам своята благодарност в качеството си на автор на проекта за ревитализация и реконструкция на залата на НЧ „Братя Миладинови – 1917“ към Министерството на културата, Столична община и всички дарители, музиканти и артисти участвали в реализацията на проекта „Възраждащата се зала на Княжево – архитектура, обединяваща изкуствата“.

Издавам своята благодарност в качеството си на инициатор на Международен форум „Брацигово – Каменният поток на времето“ към Министерството на културата, Камарата на архитектите в България, Община Брацигово, Камарата на строителите в България, УАСГ, Конфиндустрия България, Посолството на Италия, Италианския културен институт, и Италианската търговска агенция за ползотворната съвместна дейност по този проект.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. *Miladinov, P.* Living cultural heritage is a European trend. Interview, 2018.
2. Council of Europe. Congress on the European architectural heritage. The Declaration of Amsterdam, 1975.
3. *Pandjarova, V.* The Interactive Museum Experiment. Annualbook of the University of Architecture, Civil Engineering and Geodesy, vol. 55, book 4, p. 14, 2022.
4. *Leufebvre, H.* Writings on cities. ISBN 13. 9780631191889, 1991.
5. *Putnam, R.* Making Democracy Work. ISBN 9780691037387, 1993.
6. *Richards, Gr., Palmer, R.* Eventful cities. ISBN: 978-0-7506-6987-0, 2010.
7. *Marucci, M.* Culture-led urban regeneration projects: participatory approaches and social inclusion. Working paper, Sapienza University of Rome, 2025.

8. Council of Europe. Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society. Faro, 2005.

9. *Abdulahad, E.* The behavior of frames with infill masonry under variable seismic loads. Jubilee International Scientific Conference "Design and Construction of Buildings and Facilities", Varna, p. 22, 2018.

10. *Marucci, M.* Culture-led urban regeneration projects: participatory approaches and social inclusion. Working paper, Sapienza University of Rome, 2025.

HYBRID RESTORATION: SYMBIOSIS OF ARCHITECTURAL CONSERVATION AND EVENT ACTIVITIES IN THE REVITALIZATION OF OPEN PUBLIC SPACES AND PUBLIC BUILDINGS

D. Dimitrova¹

***Keywords:** hybrid restoration, architectural conservation, event interventions, public spaces, cultural heritage, revitalization*

ABSTRACT

The paper examines the concept of hybrid restoration as an integrated approach combining architectural conservation with the organization of cultural and social events for the full and active use of public spaces and public buildings. The theoretical foundations of the synthesis between the preservation of architectural heritage and the event-based “revitalization” of spaces are presented. A methodology for applying this approach is outlined, including analysis of cultural value, planning of temporary interventions, and community engagement. International examples and examples from Bulgaria are examined, illustrating how cultural events and temporary functions can revitalize open public spaces and public buildings without compromising their authenticity. The benefits (social, cultural, and economic) and challenges of hybrid restoration are analyzed. Conclusions are drawn about the applicability of the approach in the Bulgarian urban environment with a view to achieving “living” spaces and sustainable urban development.

¹ Desislava Dimitrova, Arch. PhD student., Dept. “History and Theory of Architecture”, UACEG, 1 H. Smirnovski Blvd., Sofia 1046, e-mail: desislava.arch_far@uacg.bg